

מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא בתרא דף קיז

ליוצאי מצרים או לבאי הארץ

נחלקו בגמ' למי נתחלקה הארץ, האם ליוצאי מצרים, או לבאי הארץ.

הבן יהוידע מבאר את המחלוקת, דמצינו שהקב"ה הבטיח לאברהם אבינו ע"ה את הארץ, אך תלה אותה בשעבוד ארבע מאות שנה. והרי בפועל לא היו 400 שנה במצרים, אלא ד"א דקושי השעבוד השלים המנין, ולכן ס"ל להאי מ"ד דליוצאי מצרים נתחלקה. אבל ר' יונתן לית ליה האי טעמא דקושי השעבוד השלים, אלא השלימו המנין בשעבוד המלכויות, ולדידיה כשיצאו ממצרים עדיין לא זכו במתנת הארץ, אך הקב"ה הקדים לתת להם הארץ קודם שהשלימו הזמן בשעבוד מלכויות, משום שזכר להם חסד זה שהלכו ארבעים שנה בארץ לא זרועה בבטחונם בו, על כן ס"ל דלביא הארץ נתחלקה (וקצ"ב דלכא' הליכת מ' שנה במדבר היה עונש על חטא המרגלים. וי"ל דלולי חטא המרגלים היה די במעט שהות במדבר, ואחר שחטאו הוצרכו ללכת אחריה' ארבעים שנה).

בעיון יעקב כתב דאפשר דפליגי בהא, למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ס"ל דא"י הוא שכר השעבוד, ומ"ד לבאי הארץ ס"ל דא"י ניתנה בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו, או שא"י מוחזקת מאבות העולם. ומ"ד לזה ולזה נתחלקה, ס"ל דהא והא גרמא.

והנה מבואר בגמ' כאן שגם למ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ, הנחלה חוזרת ליוצאי מצרים ומשם שבה ומתחלקת בין הצאצאים. וביאור הדבר איתא בשפתי חכמים (במדבר כו, נה): "נראה הטעם, דכל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר, והכא הבטיח הקב"ה ליתן ליוצאי מצרים את א"י ומתו כולם במדבר, לכן צוה השי"ת שתחזור הנחלה ליוצאי מצרים והם ינחילו את בניהם".

וכתב בקדושת לוי (פרשת לך לך) על הפסוק "במה אדע כי אירשנה", דידועה הקושיא וכי לא האמין אברהם להקב"ה? אלא דנאמר לאברהם שיקבל את ארץ כנען לרשתה, והשאלה במה אדע היא באיזה אופן אני מתחבר (לשון ידיעה) לירושה זו. והשיב לו הקב"ה: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו'", כלומר שאתה תירש דרך הבנים, שכוח הקדושה שהכנסת בהם נותן להם את הכוח לירש את הארץ. הירושה שלך מגיעה דרך הבנים.

ממשיך הקדושת לוי לבאר את הגמ' דילן, דתכלית יציאת מצרים היתה כדי להכנס לא"י, ומי שיצא ממצרים ולא הגיע לא"י, כיצד יגיע לשלימות? התשובה היא "מתים יורשים את החיים", שמקבלים את השלימות שלהם דרך באי הארץ. ונצרך לכאן מה שדיברנו בשיעור הקודם בשם הגר"א, ד'כל מי שאינו מניח בן לירשו' הכוונה לירושה הפוכה, שהבן מזכה את האב. וזה מה שמבואר כאן שהמתים יורשים את החיים.

דף קיח-א

התייחסות המהרש"א למהר"ל

מצינו בסוגיין מציאה גדולה, שהמהרש"א מביא מדברי המהר"ל וחולק עליהם. ושמעתי מאמור"ר שליט"א שלא ידוע על מקום נוסף בו מובאים דברי המהר"ל במהרש"א. שני גדולי עולם אלה מתייחדים בכך שהקדישו חיבורים לעסוק באגדות חז"ל, ושניהם חיו באותה תקופה, שכן המהרש"א נולד חמישים שנה בערך אחרי לידת המהר"ל, ונפטר בערך שלושים שנה

אחריו.

המהר"ל בגור אריה (במדבר כו, נה) דן במה שהגמ' שואלת למ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ, מה היתה טענת בני יוסף, הרי הם קיבלו את חלקם בארץ, ותרצה הגמ' משום טפלים. והק' המהר"ל, דלשיטת הרשב"ם למ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ, החלקים של באי הארץ חזרו ליוצאי מצרים, ושוב חזרו והתחלקו לבאי הארץ. והבין המהר"ל שצריך שיהיה יוצאי מצרים כדי שבאי הארץ יקבלו חלק. ואומר המהר"ל, שחוץ מהטפלים, כל מי שהוא מעל גיל עשרים, והוא יתום שאביו לא יצא ממצרים, לא יקבל חלק בא"י. ושפיר התלוננו בני יוסף, דאפילו מי שעכשיו הוא מעל גיל עשרים, אם אין להם אב מיוצאי מצרים, לא יקבלו חלק בארץ. ומה הקשתה הגמ'.

המהרש"א מביא דברי המהר"ל, וכתב שא"י קושיא כ"כ, דמי שיש לו אבות מיוצאי מצרים מחזיר את הנחלות ליוצאי מצרים, אך מי שאין לו מישהו מיוצאי מצרים לקח את הנחלה בכוחות עצמו. נמצא שנחלקו המהר"ל והמהרש"א האם באי הארץ קיבלו חלק בארץ כשאין להם דרך לקבל מיוצאי מצרים.

ונראה שהמהר"ל אזיל לשיטתו, דבאות שאח"ז, מביא קושיא גדולה מאד על הרשב"ם בסוגיא: הרשב"ם מבאר בדף הקודם, שבאי הארץ היינו שמחזירים לדור הקודם, ושוב מתחלק בין האחים. ומקשה המהר"ל דא"כ בנות צלפחד היו צריכות לקבל את החלק של צלפחד דרך אחיו. כלומר, בני דודיהן של בנות צלפחד קיבלו חלק בא"י והחזירו אותו לאחי צלפחד, ומעכשיו החלק מתחלק מחדש בין האחים וצלפחד והוא יירש את חלקו לבנותיו. ומדוע הגמ' אצלנו אומרת שכל מה שבנות צלפחד ביקשו היה את החלק של חפר, והגמ' נוקטת שמשנתנו לא אזלא כמ"ד לבאי הארץ נתחלקה, ומדוע לא, הרי גם לאותו מ"ד, צלפחד צריך לקבל את חלקו מצד שהנחלה חוזרת לאחים.

ועל כן מבאר המהר"ל באופן אחר מהרשב"ם, ושלא כרש"י בחומש המוזכר בתוס' לעיל, אלא מבאר המהר"ל דלמ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ פירושו הוא שיוצאי מצרים קיבלו חלק בא"י, אבל למ"ד לבאי הארץ נתחלקה, יוצאי מצרים לא חילקו את הארץ, וניתן להם כירושה אחת גדולה. ומי מחלק, הילדים שלהם באים כנציגים מטעמם והם אלה שמחלקים את הארץ. ואם יש שני אחים, לאחד י' ילדים ולשני אחד, הם לוקחים את כל הי"א חלקים ומחלקים מחדש בין האחים, אך לא מפני שהבנים מורשים את האבות, אלא שהאבות קיבלו חלק בא"י, וצורת החלוקה שכל אחד מקבל נחלה, דבר זה מגיע ע"י הבנים.

עפ"י אומר המהר"ל שמי שיש לו בן שעומד במקומו ומחלק את הארץ, הוא מקבל חלק, אבל אם יש לו רק בנות, הבנות לא נוטלות חלק בא"י והן לא באות כנציגים מצד יוצאי מצרים, ממילא אין מי שיעמוד מצידו. אם אין לאדם בנים, הוא לא מקבל כלל. ודלא כרשב"ם שחוזר לאחים ומתחלק מחדש, אלא כל אח יש לו חלק ע"פ מה שבניו יביאו. וחייב שיהיה לו כעין 'שליח' שיחלק את א"י מטעמו. ממילא אם יש לו בת כבנות צלפחד, הרי הן לא יורשות, ועל כן גם צלפחד לא יקבל, דאין לו שליח מטעמו. ומסיים המהר"ל "וכך פירוש ההלכה, והיא באמת הלכה חמורה וקשה ופירשנו אותה בזכות הרחמים".

המהרש"א מביא את קושיית המהר"ל, ומתרצה שאמנם בנות צלפחד מקבלות דרך האחים, אך אין זה חלק צלפחד אלא חלק אחיו, ובמשנה כתוב חלק אביהן, לכן המשנה לא מתיישבת למ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ.

ויש להוסיף דהמהר"ל לשיטתו מובן למה ס"ל דמי שהיה בן עשרים ולא היה לו אב מיוצאי מצרים לא קיבל חלק בא"י, דהחלוקה הולכת ליוצאי מצרים ורק צורת החלוקה היתה בהתאם לבנים.

ואע"פ דברים אלה אינם בתורת "מחשבה", ראינו לצרף אותם לשיעורים אלו משום המציאה הנפלאה שהמהרש"א מתייחס ישירות לדברי המהר"ל.

דף קיח-ב

וידגו לרוב

כשיהושע אמר לשבט יוסף שיילכו ויחביאו עצמם ביערים כדי שלא ישלוט בהם עין הרע, השיבו לו שהם משבט יוסף שלא שולטת בו עין הרע או משום "עלי עין" - אל תקרי עלי עין אלא עולי עין, או: "וידגו לרוב בקרב הארץ" - מה דגים שבים מים מכסים עליהם וכו'.

המהר"ל בחי' אגדות (ב"מ פד, א) מבאר שהטעם שאין עין הרע שולטת על יוסף, "כי ברכת יוסף ממקום נסתר פנימי, שאין העין שולט בגלוי ושם שולט עין הרע, אבל רק כח יוסף הוא ממקום נסתר פנימי עד שאין העין שולטת שם". ומוסיף לבאר ע"פ היסוד (שמובא גם במקובלים) שיוסף הוא המשך של יעקב שעומד באמצע בין אברהם ויצחק, וכן יוסף הוא השורש לכל השבטים, והוא מכוסה ונסתר בשבטים ואינו עומד בגלוי.

ונראה לצרף לכך את דברי התורת חיים בסוגיין, דהקשה מדוע אין העין שולטת בדגים, והרי הרבה פעמים הדגים נראין כשהן שטין בתוך המים כיון שהם צלולין. ויישב "לפי שענין עין הרע הוא ניצוץ ושפע רע ומזיק היוצא מן העין ומגיע בדבר הנראה אליו ונדבק בו, כענין אשה נדה כשתראה במראה מצוחצחת נראה על המראה ההוא נקודות דקות אדומות, והוא נמי ע"י רוחא מסאבא בישא דשריא עליה כשמבטת בכח יוצא ממנה שפע רוח מסאבא ונדבק במראה ההוא, וכן הזכירו בשרף מעופף שהוא שורף בראייתו מהאי טעמא, וכל כמה שיש הפסק בין העין לבין הדבר הנראה לו, אין השפע הרע יכול להגיע אליו ולהדבק בו, ולכך לא שלטא עינא בישא בדגים שבים אע"פ שהן נראין תוך המים כיון שהמים צף על גביהן ומכסין אותן ומפסיקין בין העין לביניהם, אין שפע המזיק יכול להגיע אליהן ולהדבק בהן". ויש להוסיף על כך את המובא בכתבי האר"י שבת היענה מבקיעה את ביציה ע"י שמביטה בהן.

השם משמואל (משפטים תרע"ה) מבאר שמים הם מקור טהרה, וכן מצינו בזהר (ח"א רכב, ב) שאף שאין נבואה ניתנת בחו"ל, על מקום מים היא ניתנת, כגון יחזקאל שנתנבא על נהר כבר, וכן מצינו בש"ס (סנהדרין סו, ב) דכשפים נמחו במים, ומשום שהם באים מכוחות החיצוניים המכחישים פמליא של מעלה, ועל המים שהם מקום טהרה אין שליטה לכשפים. על כן דגים שבים שהוא מקום טהרה אין עין הרע שולט בהם, שעין הרע הוא ג"כ מהכוחות החיצוניים, ואין בכוחו לבקוע דרך המים הטהורים. וזה הפירוש שיוסף נדמו לדגים, שכמו שהדגים נמצאים במקום טהרה, כך יוסף שלא רצה להתחבר להחיצונים, אין החיצונים יכולים להתחבר אליו, וטהרתו וקדושתו מבריחות את החיצונים, את זה הנחיל לזרעו אחריו.

דף קיט-א

חמש פרשיות שמשא לא אמרן

אמרינן בסוגיין, דשתי פרשיות היה ראוי שייכתבו ע"י משה - נחלות ומקושש. אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה פרשת נחלות על ידן, ונתחייב מקושש ונכתבה פרשת המיתה על ידו, דמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב.

בפרשת בעלותך איתא בתרגום ירושלמי שיש שתי פרשיות שנתחדשו שלא ע"י הסדר הרגיל מפי משה, והן נקראות דיני ממונות (עכ"פ לא נפשות): בנות צלפחד ופסח שני. ויש עוד ב' פרשיות של דיני נפשות - מקושש ונוקב שם ה'.

הגר"א מביא פרשה חמישית שמשא לא ידע, והוא מעשה דזמרי בן סלוא עם כזבי בת צור, שלא ידעו מה לעשות בחוטא, עד שבא פנחס ואמר "למדתנו רבינו הבועל ארמית קנאין פוגעין בו", אמנם אינו דומה ממש, שהרי משה לימד דין זה בעבר.

והובאו דברי הגר"א אצל הגר"ר מרגליות זצ"ל (מרגליות הים סנהדרין ח, א), שחמש פרשיות אלה רמוזות באותיות מנצפ"ך:

מ' - מקושש. נ' - נוקב שם ה'. צ' - צלפחד. פ' - פסח שני. כ' - כזבי בת צור. והביאור בזה, שמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל, דהנה יש כ"ב אותיות עיקריות, ועוד נוספו אותיות מנצפ"ך הכפולות. ואיתא בקדמונים דכ"ב אותיות הן תושב"כ, ומנצפ"ך הן תושב"ע, שנותנות טעם ותבלין באותיות האחרות. תושב"כ מגיעה מלמעלה, ותושב"ע מגיעה מלב בני האדם. וזהו שחמשת הפרשיות שלא הגיעו דרך משה מלמעלה, אלא הגיע מכיוון עם ישראל, נרמזות באותיות מנצפ"ך.

כמוכן שצריכים לבאר מדוע דוקא פרשיות אלה הגיעו מלמטה. ויל"ע.

ועכ"פ בשתי הפרשיות שהובאו בסוגיין, נאמר הטעם - שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב. כלומר ישנה הנהגה להביא דרך האדם דבר שהתחיל בו, שמה שהאדם גרם בעולם ממשיך השפעות עדי כדי יצירת תורה חדשה.

דף קיט-ב

מקושש לשם שמים

התוס' מביאים שהמקושש לשם שמים נתכוון. שאחרי חטא המרגלים שנגזר על עם ישראל שלא יכנס לא"י, סברו שמא הם בטלים מן המצוות. על כן חילל המקושש את השבת כדי להראות לעם ישראל שהם עדיין מחוייבים במצוות.

המהרש"א מביא מהתרגום יונתן, דהמקושש רצה להראות לכלל ישראל מה העונש של מחלל שבת. דאמנם ידעו שיש איסור, אך לא ידעו איכות העונש.

ומקשה המהרש"א, נהי דכוונתו לטובה, ללמד את עם ישראל לקח, סוף סוף איך הותר לו לחלל את השבת. ויישב המהרש"א דחשיב כמלאכה שא"צ לגופה, שהרי לא רצה את המלאכה אלא רק להראות את העונש. ומצד שני הבית דין הרגוהו כדין, שהעדים והדיינים לא דנו לפי הכוונה הנסתרת שבלב, ולכן דנו אותו כדין למיתה. והוא עצמו לא חטא כלפי שמיא.

מקשה רבי אלחנן וסרמן (קוב"ש אות שס) דהרי הקב"ה הורה למשה להרגו, והוא ידע מה שבלבו ומדוע חייב אותו מיתה. ותירץ רבי יוסף ענגיל בבית האוצר (מערכת א-ב אות ד), דלא בשמים היא, ודנים לפי מה שנגלה כאן. ועל כן אף שהקב"ה יודע נסתרות הלב, הוא הסכים למה שקבעו בי"ד של מטה.

המי השילוח (פרשת שלח) נוקט במהלך אחר. אמנם העושה לשם שמים הוא דבר גדול, אך פעמים הקב"ה לא רוצה שיעשה הדבר, ומשום שלעיני בני האדם אין הדבר נראה נכון ובזה מבטל את דברי המשנה: איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. לכן המקושש נענש, שאמנם עשה לשם שמים אך לא היה הדבר לרצון

ה', שלא התקיים בו "תפארת לו מן האדם".

החת"ס בתורת משה כתב דבר נאה, בנות צלפחד זכו לגלות את פרשת נחלה משום דמגלגלין זכות ע"י זכאי. ומה היתה זכותן? נוקט החת"ס שהוא מה שכיוון אביהם לשם שמים (למ"ד דמקושש הוא צלפחד), דאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה.

דף קב

איסור העברת שבט רק בדור ראשון

דרשה הגמ' מהפסוק שאיסור הסבת נחלה נהג רק בדור הראשון.

ויש לתמוה, דגוף הטענה של הסבת נחלה שייך בכל דור, ומדוע דוקא דור ראשון.

הגרי"פ פערלא מביא בשם הגאונים שאף שבדורות הבאים שאין איסור להתחתן עם שבט אחר, אך אם עשתה האשה כן, הנחלה שלה תלך לשבט המקורי שלה, ולא תגיע לבעל או לבן שבשבט האחר.

אך שאר הראשונים לומדים שאחרי הדור הראשון אין שום משמעות לכך שמתחתנת עם שבט אחר. וצ"ב.

ונראה שהדברים מתקשרים לשיעורנו בדף קט"ו, שהבאנו מהגרי"ז שברית השבטים היא ברית חלוקת הארץ. והבאנו מהפחד יצחק, דברית השבטים מביאה את כלל ישראל לנצחיות. ונוסיף שארץ ישראל היא השער לעוה"ב, וכמו שנאמר בגמ' (פסחים ק"ג, א) שהדר בא"י הוא מנוחלי עוה"ב. וכן המקור לחלקו של כל אחד מישראל בעוה"ב, הוא הפסוק "לעולם יירשו ארץ", שבפשוטו קאי על א"י.

ונמצא שיש קשר הדוק בין ברית השבטים לחלוקת הארץ, דכשם שברית השבטים מביאה את הנצחיות, כך חלוקת הארץ היא השער לנצחיות שבעוה"ב.

בדור באי הארץ, חילקו בתחילה לשבטים, ונראה שכאן התקיימה ברית השבטים. וכיון שכלל ישראל עומד ע"פ השבטים כמו"ב בגמ' בספר יצירה, ומהר"ל מבאר שיש חלוקה ל"ב אלכסונים, ע"י כל י"ב השבטים נוצרת צורה שלמה של כלל ישראל.

מעתה מובן, שבדור הראשון שהיתה חלוקה לשבטים, היתה קפידא גדולה שלא תהיה העברה משבט לשבט. אך בדורות הבאים כבר אין חלוקה לשבטים, ושוב אין קפידא בהעברת נחלה.

דף קבא

ט"ו באב

אחת הסיבות לקבוע את ט"ו באב כיו"ט, משום שהותרו בו שבטים לבוא זה בזה. וצ"ב מאי כולי האי, שנחשב שמחה כ"כ גדולה.

ועוד צ"ב מדוע ביום זה בנות ישראל היו חולות בכרמים (כמבואר בסוף מסכת תענית), מה השייכות ליום זה דוקא.

זאת ועוד, בדף הקודם למדנו שאף שבתחילה נאסרו השבטים להנשא זה בזה, בנות צלפחד עצמן הותרו. והדברים מרפסין איגרא, דהרי כל התלונה של בני מנשה על נישואי שבטים אלו באלו, היתה בייחס לבנות צלפחד. והכיצד דוקא אותן החריגו. אתמהה.

אלא שביאור הדברים כך הוא. וניגע בכמה ענינים עמוקים שהתבארו באכוה בספרינו מענה יחזקאל במדבר:

בעולם הזה האיש מחזר אחר האישה. אך לעתיד לבא נאמר (ירמיהו) הנני

עושה חדשה בארץ נקיבה תסובב גבר. ופירש רש"י שלעת"ל הנקיבה יתהפך המצב, והאשה תחזר אחר האיש. וביארו הספרים (רי"א חב"ר, ר"צ הכהן ועוד), שהמושגים זכר ונקיבה, הם הקב"ה ועם ישראל. בעוה"ז הנקיבה לא בשלימות, דעם ישראל לא יכולים לקבל את השפע בשלימות. על כן הזכר (הקב"ה) מחזר אחרי כלל ישראל להשלימם. אך לעת"ל עם ישראל יהיה שלם ולא יהיה צורך שהקב"ה יחזר אחריהם להשלימם, אלא הם יחזרו אחריו.

כל המאורעות שמוזכרים כאן ביחס לט"ו באב, המכנה המשותף של כולם הוא השלמת החסר: שבט בנימין הותר, שבטים הותרו זב"ז, הצליחו לעלות לבהמ"ק, ביטול גזירת המיתה וכו'. היינו ביום זה הדברים הובאו אל תכליתם השלימה.

והזכרנו בשיעורים על מסכת תענית את דברי ר"צ הכהן שבט"ו באב תהיה ההשלמה לחסרון הגדול ביותר: שמחת בהמ"ק לעת"ל - דהבית ייבנה בט"ו באב, והיום השביעי של השמחה הוא ט"ו באב. זה המהלך של נקיבה תסובב גבר, כשיגיע המצב של השלמת החסרון.

על כן ביום זה הבנות חולות בכרמים ומסובבים ומחזרים את האנשים. דביום זה יש גילוי של שלימות הנקיבה.

והנה, בביאור הענין ששבטים הותרו זה בזה, נראה שיש בזה ענין של השלמת הנקיבה. שכאשר הנקיבה יורשת את אביה, במקום שאין זכר, יש כאן גילוי מסוים של שלימותה. אך כשאינה יכולה להנשא למי שחפצה, יש בה חסרון. כשהותרו שבטים לבא זה בזה, נוצר כאן מצב של שלימות. שזה ענין ט"ו באב.

ולפי"ז ניתן ליישב את ענין בנות צלפחד. הן היו במעלה כה גדולה (חכמניות, דרשניות), הרי שאף בדור הראשון היתה להם רשות להנשא כפי רצונן. דהיתה להן מעלת הנקיבה בשלימות שאינה תלויה באחרים, נקבה תסובב גבר שלעת"ל.

דף קכב

גורל ואורים ותומים

דנו בגמ' אם חלוקת א"י היתה ע"פ שבטים או קרקפתא דגברי.

ונפתח במחלוקת ראשונים, מה הפירוש 'נתחלקה לשבטים'. הרשב"ם מבאר שנתחלקה א"י ל"ב חלקים שוים, והשבט המרובה קיבל גודל נחלה זהה כמו השבט המועט. רש"י בחומש (פרשת פנחס כו, נד, וכן מובן מדבריו בפרשת ויחי גבי אפרים ומנשה) ס"ל דכל שבט קיבל לפי ריבוי או מיעוט אנשיו. הרמב"ן (פנחס שם) חולק על רש"י וסובר כהרשב"ם.

המהר"ל (גור אריה פרשת ויחי) מביא את קושית הגמ' לעיל, על מ"ד לבאי הארץ נתחלקה הארץ מה היתה תלונת בני יוסף שהיו להם אנשים רבים. ולרשב"ם אין מובן הקושי, דסו"ס כל שבט קיבל חלק שווה. והרשב"ם עמד בזה, ונדחק שהגמ' לעיל לא ידעה שנתחלקה לשבטים. ולדעת רש"י לק"מ, דהוא ס"ל דכל שבט קיבל לפי גודלו, וע"כ הגמ' הקשתה מה היתה התלונה של שבט יוסף.

אמנם הקושי בדברי רש"י הוא, כפי שהביא המהר"ל, דבגמ' כאן מבואר שלעתיד לבא מלך המשיח יקבל חלק י"ג, והמשמעות היא שיקבל חלק שווה כמו שבט שלם (דאל"כ מה הרבותא של מלך המשיח). וממילא משמע דגם בעולם הזה כל השבטים עצמם ג"כ מקבלים חלק שווה, לא לפי מספר האוכלוסין.

ע"כ ההקדמה בדיון של מחלוקת הראשונים, ועתה לעניינינו:

והנה עוד למדנו כאן שהיה גורל עם אורים ותומים. הרשב"ם מבאר,

שמטרת האו"ת היתה להוכיח שהגורל הוא משמים, ולא יוכלו להלעיז על הגורל. מקשה הכוס הישועות (דרושים סוף מס' שבועות), דלשיטת רש"י בחומש, שכל שבט קיבל לפי גודלו, לשם מה צריך אורים ותומים, מהגורל עצמו מוכח שהוא ע"פ ה', דחזינן שהשבט הגדול מקבל נחלה גדולה, והקטן נחלה קטנה.

ונראה מוכח מכאן שיש עומק בדבר הצורך בגורל יחד עם או"ת. דהנה הבאנו לעיל את הגמ' שלעתיד לבא יהיו י"ג חלקים. מבאר הבן יהוידע, שהעולם מתגלה בי"ב חלקים. והחלק הי"ג (גימטריא אחד) הוא החלק המוסתר שלא מתגלה בעוה"ז. לעתיד לבא יתגלה אותו חלק נסתר. ונוסיף לפי דבריו, שבחלוקת לעתיד לבא תהיה החלוקה ע"פ ה' ממש כמבואר בגמ', משום שאז יש גילוי שם ה' בפועל בעולם, החלק הי"ג. אך בזמן הזה החלוקה היא בגורל ואו"ת.

וההסבר נראה ע"פ הזוהר (פרשת וילך רפד, ב) דעל פי ה' הוא לשון עדות, והביאור כדהבאנו בשיעורים לעיל שהגורל מגלה את הרצון העליון. בעוה"ז לא מתגלה רצון זה באופן ישיר.

בירושלמי איתא שמלבד גורל ואו"ת התחלקה הארץ גם ע"י כספים. ונראה הביאור שהם כנגד מחשבה (גורל שמגלה רצון העליון) דיבור (או"ת) ומעשה (כספים). נמצא שהאורים ותומים נצרכים כדי להוריד לעולם את הרצון העליון של הגורל. אך לעתיד לבא יש גילוי מפורש של "על פי ה'".

ויש להוסיף על כך דמבואר בגמ' שאצל יהושע וכלב הם נחלו על פי ה', כלומר דלפי רום מדרגתם, גם בעוה"ז יש אצלם גילוי עליון כזה. דו"ק.

דף קבג

רחל ולאה

רחל נתנה ללאה את הסימנים כמסופר בסוגיין.

נביא כאן מהדברים שהודפסו בספרינו מענה יחזקאל-בראשית שזה עתה יצא לאור עולם:

הקושיא מפורסמת, שכאשר ראובן הביא דודאים ללאה אמו, ביקשה רחל שתתן לה מדודאי בנה, השיבה לה לאה "המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני", והפלא גדול, והרי כל עיקר מה שלאה התחתנה עם יעקב היה זה בזכות הוויתור של רחל.

ויש אומרים שרחל מסרה את הסימנים ללאה מבלי שלאה ידעה שהיא מוסרת לה אותם. ובפרט לפי מה שידוע שהסימנים הם הלכות נידה וחלה, וכך יתכן שרחל לימדה את לאה את ההלכות הללו, מבלי שלאה תבין את המהלך.

אך במדרש (הקדמה לאי"ר פ' כד) איתא שבזמן שלאה היתה עם יעקב, רחל היתה מתחת למיטה וכל השאלות ששאל את לאה, ענתה רחל במקומה. ולפי"ז עולה שמסירת הסימנים היתה דבר ידוע.

בספר הלשם מייסד שהדברים הגדולים שקורים לעם ישראל, אינם במקרה אלא בגדר נורא עלילה על בני אדם, שהקב"ה מסובב שדבר זה יצא לפועל. ובנידון דידן, וכי יעלה על הדעת שהעובדה שיש לכלל ישראל ארבע אמהות, הוא במקרה מכוח מסירת הסימנים של רחל ללאה, ובלי זה היה רק ג' אמהות? אלא ודאי שמתחילת הבריאה היו אמורים להיות ארבע אמהות, ושחלק מהשבטים יצאו מלאה. אלא שמשמיי סובבו את הדברים ע"י המאורע בפועל. אך גם אם לא היו הסימנים נמסרים ללאה, היתה חייבת לאה להנשא ליעקב באיזה אופן אחר. [וכתוב באריז"ל שיש דרגת יעקב ששייך לרחל, ודרגת ישראל שייכא ללאה, ואולי כשהיה מגיע לדרגת ישראל היה נישא ללאה.]

ומובן שזהו מה שטענה לאה לרחל: ודאי זכות גדולה נפלה בחלקך שמסרת הסימנים והקרבת מעצמך לדבר זה, ועל זה יש לך שכר גדול, אך מ"מ לא את זו שגרמת לנישואין אלו, וגם בלעד"ך היה הדבר יוצא אל הפועל לפי שכך הוא רצון הקב"ה.

ובפרט לאור המבואר בסוגיין שהבכורה היתה צריכה לצאת מרחל, אלא שלא התפללה וזכתה בבכורה, ואח"כ חזרה הבכורה לרחל. לפי כל האמור, הדברים הגדולים והעקריים בכלל ישראל, כמו מי יהיו האמהות וכדו', אלו הדברים מושרשים בששת ימי בראשית. אך הפרטים בפועל, כגון מי יזכה לחלק בכורה, שפיר תלויים במה שיקרה למעשה בעולם.

דף קכד

בכור מתנה קרייה רחמנא

הדין המוסכם על כל הדעות, שנלמד מכך שבכורה נקראת 'מתנה', הוא שביכולתו של הבכור לומר 'איני נוטל ואיני נותן'.

בתחילת פרשת וזאת הברכה נאמר: "אף חובב עמים כל קדושיו בידך, והם תכו לרגליך ישא מדברותיך. תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. והי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. יחי ראובן ואל ימות".

ונביא את דברי המשך חכמה על אתר שמקשר את הדברים לסוגיין:

"ויתכן לפרש הפסוק דכתיב בני בכורי ישראל, ויעלה בדעתך שישראל יש לו דין בכור, א"כ התורה היא כחלק בכורה. ואם אמר הבכור איני נוטל ואיני נותן רשאי, דמתנה קריא רחמנא. על זה אמר דלא כן, ד'הם תוכו לרגליך', כמו שדרשו חז"ל (שבת פח, א) שכפה עליהם הר כגיגית, ומתנה ליכא בעל כרחיה. לכן הוא מפרש כי תורה שצוה לנו משה, מורשה היא לקהלת יעקב - ירושה היא מג' אבות". כלורמ שמא יעלה בדעתך שהתורה היא בגד מתנה משום שהיא בכורה, ע"ז נאמר תורה צוה לנו משה מורשה, היא ירושה ואיה מתנה.

ויסוד הדברים מבואר בגור אריה (בראשית מו, ז), הובא בהקדמת השב שמענתא, שמעורר מדוע לא נאמר שיוצאי מצרים יהיו מותרים בקרוביהם, דהא קיבלו עליהם את התורה וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ות"י הגור אריה דהוכרחו לקבל את התורה, דהא כפה עליהם הר כגיגית, ולא אמרינן בזה דהוי כקטן שנולד. ואפשר ליתן בזה תבלין דהכל מגיע מכות האבות ולא שייך בזה כקטן שנולד. נמצא דכיון שבא להם מהאבות שייכת כפיה.

ממשיך החתם סופר: א"כ מפני מה לא קיבלו התורה עד בוא משה? מפני כי המה היו אך פרטים, ואין מלך בלא עם. לכן אז בעת היות כללות ישראל ששים ריבוא, אז היה בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. וכיון שהתורה ירושה, וכבר יצאו האבות מכלל בני נח, א"כ בקידושין תליא מילתא, ופילגש אביו מותרת, דנושא אדם אנוסת ומפותת אביו, ואם כן, יחי ראובן ואל ימות במעשה בלהה ודו"ק".

דף קכה

בן הבת

האומר 'נכסי לסבתא ובתרה לירתאי', אליבא דרב ענן הוא התכוין לומר לירתאי ולא לירת ירתאי. והדוגמה ל'ירתי ירתאי' היא בן הבת.

האבנ"ז (יו"ד סי' שנב) חיבר קונטרס בענין ירושה ברבנות, וקראו בשם "שש מעלות לכסא". ועוסק שם בנידון אם החתן יורש את הרבנות של חמיו (כשאין לו בן). ומביא את הגמ' דילן שבן הבת הוא "ירתי ירתאי", שבוודאי מה שאמרו כאן דוגמה של בן הבת, אינו סתם דוגמה בעלמא, כי בן הבן ודאי שנקרא יורש ואינו בגדר "ירתי ירתאי", דהבן מתייחס אחר אביו וממשיך

מפורש שהוא בתמיה, ודברי החת"ס הם בדרך דרוש).

דף קבז

דברים שאמרת טעות הם בידי

כשהקשו על רבא מברייטא, העמיד אמורא ודרש "דברים שאמרת לפניכם טעות הם בידי".

התשב"ץ במגן אבות עמ"ס אבות (פ"ה מ"ז) על המשנה "שבעה דברים בחכם וכנגדם בגולם", מבאר שחלק ממעלות החכם הוא שמודה על האמת. דבר זה למדנו ממשו רבינו בפרשת שמיני "וישמע משה ויטב בעיניו", שהודה ולא בוש שטעה. וכך הקב"ה אמר "כן בנות צלפחד דוברות", שהודה לכך שאמרו וגילו ענין נכון (אף שכמוהו אין טעות כלפי מעלה). ומביא התשב"ץ מקורות מהש"ס שתנאים חזרו בהם, כגון "חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש", "חזר ר"ע להיות שונה כדברי בן עזאי", ועוד. והביא את המקומות שרבה אמר "טעות הן בידי". שזו דרך החכם לומר טעיתי. והגולם הוא היפך זה, שמחזיק בדבריו ואפילו הם טעות ויודע בעצמו שטעה, כדי שלא יאמרו עליו שטעה.

בשדה צופים מביא שהתשב"ץ עצמו בשו"ת (ה"ג ס"י רפה) מביא שחכם אחד התיר יבמה, והתשב"ץ נחלק עליו, ומקדים שלא יחשבו שהוא מתכבד בקלון אחרים במה שאומר שטעה. דבאמת אין בכך קלון, דכל אדם עשוי לטעות, וסנהדרין גדולה טועין בהוראה. והחכם המודה על האמת יצא הפסד טעותו בשכר הודאתו לחזור על האמת. והקלון הוא מי שעומד בטעותו ואינו מודה על האמת.

ויש בזה עומק נוסף. דבגיטין (מג, א) איתא "והמכשלה הזאת תחת ידך, אין אדם עומד על דברי תורה אא"כ נכשל בהן", ובליקוטי מאמרים לר"צ הכהן (יהושע אות כג) מבאר דהנה בעצם יש סתירה, מצד אחד הכל מהקב"ה, ומצד שני צריך לעשות השתדלות. הפתרון לכך הוא המצב שאדם מתאמץ ללמוד כראוי, אך לפעמים הוא טועה, ואז הוא מבין שההבנה הנכונה היא סיעתא דשמיא. כך האדם משקיע בלימוד התורה ונכשל, ומבין שצריך לשלב את המאמץ האישי עם הסיעתא דשמיא.

דף קכח

תחילתו וסופו בכשרות

למדנו בסוגיא, שהעד צריך להיות תחילתו וסופו בכשרות.

המהר"ל (נצה ישראל פ"א) עומד על דברי הגמ' בקידושין (לו, א) - בנים אתם לה' אלקיכם, בין כך ובין כך קרויים בנים. מבאר המהר"ל שהפירוש בכך שאנחנו בנים של ה', הוא, שאנחנו כביכול המשך של הקב"ה אשר יצר אותנו בצורה ישירה. ומכיון שהקב"ה מתגלה ככולו טוב, גם כלל ישראל הוא טוב מצד עצמו, שכך נברא מן השי"ת בשלימות. ואמנם שאחרי כן חטא ישראל ונעשה רע, אך זהו דבר מקרי, ואינו מצד עצמו. ומכיון שלבסוף ישובו מדרכם הרעה, הוי כעין "תחילתו וסופו בטובה", וכמו שאמרו בסוגיא שפיקח ונתחרש וחזר ונתפקח הוי כאילו היה פיקח מראש ועד סוף.

ובהערות אאמו"ר שליט"א מציין לדברי הרמב"ן (בראשית כז, כט) במה שאמר יצחק "ארריך ארור ומברכך ברוך", ומעיר רש"י דגבי בלעם נאמר להיפך "מברכך ברוך וארריך ארור", ומיישב דהצדיקים תחילתן יסורין וסופן שלווה, ואוררין קודמין למברכיהן, והרשעים תחלתן שלווה וסופן יסורין, לפיכך הקדים בלעם ברכה וקללה. ומקשה הרמב"ן א"כ למה אמר הקב"ה לאברהם "ואברכה מברכך ומקללך אאור", ותירץ "וזה איננו קשה, כי חזר שם ונברכו בך, והנה הברכה בראש ובסוף".

וע"פ דברי המהר"ל יומתק, דהעיקר נקבע על פי ההתחלה והסוף.

אותו. אבל בן הבת אינו כן, דאותו הבן מתייחס אחר אביו ולא אמו, ומה שיורש את אמו הרי הוא בגדר "ירתי ירתאי", כירושה שניה. לפי"ז אם האב נפטר ואין לו בן אלא בת, ודרך הבת רוצים להעביר את הרבנות לבעלה או לבנה, הרי זה "ירתי ירתאי", ואין בו ירושת רבנות.

וגדר זה תליא באשלי רברבי, האם יש דין "בני בנים הרי הם כבנים" בבן הבת. ראה ברמ"א (יו"ד ס"י רמ סעיף כד): "יש אומרים דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו, ואינו נראה לי אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו".

ומביא הגר"א להקשות, שהגמ' בסוטה (מט, א) מביאה שרב אחא בר יעקב טיפל בנכדו בן בתו, וכשגדל הנכד ביקש רב אחא שישקנו מים, והשיב הבן שאינו חייב בכבודו. הרי שאין חייב בכבוד אבי אביו. ותירץ דשם הרי מדובר בבן הבת, ואילו בן הבן שפיר חייב. ומביא לכך ראייה מבראשית רבה (פרשה צד) "אמר רב יהודה בר עילאי בנות בנים הרי הן כבנים, ובני בנות אינן כבנים".

המהרש"א שם בסוטה מקשה שהרי בימות (סב, ב) איתא שבני בנים הרי הן כבנים גם בבן הבת, ותירץ דהתם לגבי קיום פר"ו איירי, אבל מצד חיוב כבוד, אה"נ שאין דין כבוד בבן הבת. ועי' רעק"א בגליון הש"ס יבמות שם שהביא מקורות שונים לענין כיבוד סבא.

דף קכו

בכור שוטה

אב שאמר על בנו 'בוכרא סיכלא' (-שוטה) הדבר מתפרש שהוא בכור לאמו ולא לאביו. ואין כינוי זה משום שטותו אלא שאינו בכור גמור, כמו הדס שוטה שאינו כשר.

החת"ס (שו"ת או"ח ס"י רה) שלח הערות למהר"צ חיות על ספרו על תנ"ך. ובאחת מהן כתב:

המהרצ"ח כתב להקשות דמצינו בתנ"ך פעמיים שאנשים מחייבים את עצמם מיתה שלא ע"פ דין תורה לכאורה: א' ראובן אמר לאביו שאם לא ישיב את בנימין 'את שני בני תמית'. ב' במלכים א פרק כ מסופר שהנביא התחפש לאדם אחר ובוא לאחאב לאחר שלא הרג את מתן ארם אלא נתן לו ללכת, ושאל אותו, אם נתנו בידי שבו לשמור עליו, וקבעו עמו שאם השבוי יצליח לברוח ירגוהו, ושאל את המלך האם באמת חייב מיתה, והשיב לו שכן הוא. וקשה בשני המקומות מהיכי תיתי לחייב מיתה בדברים אלה. ויישב שהמלך יכול לגזור להרוג אנשים.

החת"ס כתב לו, שהקושיא מספר מלכים לא קשה, שכן מדובר על שבו בזמן מלחמה, וכשהשבוי יברח יחזור לאויב ויספר לו את סודות המלחמה, ובכה"ג אותו אדם שלא שמר על השבוי, הרי הוא חייב מיתה מדיני מלחמה. אמנם לגבי ראובן הקושיא היא עצומה.

ומבאר החת"ס, דהנה למדנו לעיל שיהושע וכלב קיבלו את החלק של המרגלים, שנאמר 'חיו מן האנשים'. כלומר, נחלה בא"י היא חיות. ומינה, שלאבד את הנחלה היא מיתה, ידיעת ההפכים אחת. ראובן סבר שהוא בכור, ודינו לקבל כמו שני שבטים, דהיינו שני חלקים בא"י. וזהו שאומר ליעקב "את שני בני תמית", דהיינו לאבד את הנחלה בא"י שהיא שקולה כמיתה.

רש"י מביא בחומש שם, שיעקב השיב לראובן 'בכור שוטה, בניך ולא בני?'. ומבאר החת"ס בדרך הפלפול, שבסוגיא מבואר שבכור שוטה הוא בכור לאמו, שאינו מקבל חלק בכורה, וכבר מחטאו של ראובן בדעת יעקב היה שיוסף יהיה הבכור שנוטל פי שנים בא"י. ולפי"ז ההמשך 'בניך ולא בני', אינו בתמיה אלא בניחותא, דהיינו הרי הם בניך ולא בניי. (ויש להעיר שבמדרש